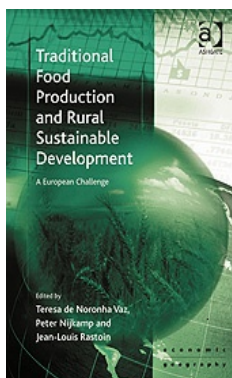

بررسی کتاب

Traditional Food Production and Rural Sustainable Development: A European Challenge/ Edited by Teresa de Noronha Vaz, Peter Nijkamp and Jean-Louis Rastoin, 2009 by Farnham (UK): Ashgate Publishing Ltd., 285 p.

تولید سنتی مواد غذایی و توسعه روستایی پایدار: چالشی برای اروپا/ ویراستاران: ترزا دو نورونا واز، پیتر نیجکمپ و ژان-لویی راستون. فارنهام (انگلستان): آشگیت، ۲۰۰۹، ۲۸۵ صفحه.

در مباحث امروزین توسعه پایدار (در دو بُعد اجتماعی و زیست‌محیطی)، بخش کشاورزی از جایگاهی ویژه برخوردار است. این بخش ماهیتی دوگانه دارد: در وجه نوین، با کاربست فناوری‌های پیشرفته، به تولید انبوه محصولات جدید می‌پردازد؛ و در وجه سنتی، محصولاتی تولید می‌کند که در مقایسه با فرآورده‌های نوین، زیانی برای محیط زیست ندارند. این کتاب به ارائه مجموعه‌ای از مباحث جدید درباره توسعه کشاورزی و روستایی و نیز به بررسی امکان‌پذیری شیوه‌های تولید و مصرف سنتی (به لحاظ اقتصادی و اجتماعی) می‌پردازد و ناظر به استدلال‌هایی است که در زمینه راهبردها و سیاست‌های کشاورزی پایدار وجود دارد (با تأکیدی ویژه بر فرآورده‌ها و کالاهای خاص). نویسندگان فصول مختلف کتاب، با بازنگری انتقادی فرصت‌های موجود در تولید سنتی کشاورزی، این فرصت‌ها را از جنبه امکان‌های^(۱) محلی و منطقه‌ای و نیز فرصت‌های بازار (در دو سطح ملی و جهانی) به بحث کشیده‌اند.

کتاب «تولید سنتی مواد غذایی و توسعه روستایی پایدار: چالشی برای اروپا» از سه بخش و پانزده فصل تشکیل شده است. فصل ۱ یا مقدمه پیش از بخش اول قرار گرفته، طرحی کلی از اهداف و محتوای کتاب به دست می‌دهد. بخش اول، «پایداری و روستانشینی^(۲) در اروپا» (یا به تعبیری، پایداری و روستایی‌گری در اروپا)، شامل پنج فصل است. در فصل ۲، «آیا نظام غذایی جهانی^(۳) را می‌توان سازگار با توسعه پایدار دانست؟»، از مفهوم توسعه پایدار برای طرح یک جهت‌گیری جدید استفاده شده است؛ این جهت‌گیری مواردی از این دست را دربرمی‌گیرد: تعریف اصول غذایی جدید، طراحی نظام‌های متنوع‌تر تولید و بازاریابی، و طرح‌هایی برای معمول ساختن مدل‌های کارآتر حکمرانی در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی. فصل ۳، «بررسی فراتحلیلی^(۴) پایداری و سیاست‌های کشاورزی- زیست‌محیطی اتحادیه اروپا»، برخی جنبه‌های زیست‌محیطی کاربری اراضی کشاورزی را به بحث گذاشته است. از دید نویسندگان، بی‌زیان بودن برای محیط زیست توجیهی مناسب برای حفظ تولید سنتی مواد غذایی است. در فصل ۴، «تحلیل مقایسه‌ای روستانشینی در سطح اتحادیه اروپا و ترکیه»، نویسندگان با کاربست فنون طبقه‌بندی چندوجهی^(۵) و تحلیل عاملی^(۶)، به مقایسه و ارزیابی روستانشینی در دولت‌های عضو اتحادیه اروپا (۲۵ کشور) و نیز ترکیه (به عنوان کشوری خارج از این اتحادیه) پرداخته‌اند. در فصل ۵، «حکمرانی و عوامل تعیین‌کننده توسعه اقتصادی محلی»، از این موضوع بحث شده است که پویایی ساختارهای حکمرانی سرزمینی^(۷) نوعی فضای جغرافیایی مجازی^(۸) پدید می‌آورد که هم فضای همیاری^(۹) است و هم رقابت. در این شرایط، توانایی تصمیم‌گیری، انطباق و نظارت بر قلمروهای کشاورزی با نظام‌های حکمرانی کارآ و باکفایت همبسته است. فصل ۶، «نقش ارزش‌های فرهنگی در توسعه روستایی»، از مفهوم میراث فرهنگی^(۱۰) بحث می‌کند که دربرگیرنده ارتباط میان توسعه روستایی و گردشگری مبتنی بر هنر آشپزی یا خوراک‌شناسی^(۱۱) است. از مباحث مهم این فصل می‌توان ظرفیت اقتصادی مقوله آشپزی در توسعه نواحی روستایی را یادآور شد. نویسنده نیز در دفاع از نقش

آشپزی در اقتصاد فرهنگی^(۱۲) و توسعه روستایی، به تأثیر مواردی مانند فرهنگ محلی، منابع انسانی و عوامل مادی سنتی^(۱۳) اشاره کرده است.

بخش دوم، «بازارهای سنتی و جهانی شدن»، از پنج فصل تشکیل شده است. فصل ۷، «فرآوری گوشت قرمز^(۱۴) در کشورهای اروپایی - آمریکایی: دیدگاهی تاریخی»، بدین موضوع می‌پردازد که به‌رغم تغییرات ایجادشده در محصولات سنتی در طول قرن‌ها، فنون سنتی و باستانی نگهداری از گوشت را همچنان می‌توان در عادت غذایی و فرهنگی ملل مشاهده کرد؛ فنونی مانند خشک کردن^(۱۵)، دودی کردن^(۱۶)، تخمیر^(۱۷) و نمک‌سود کردن^(۱۸). نویسندگان این فصل، همچنین، از مصرف گوشت به عنوان نقطه عطفی در تکامل انسانی یاد کرده‌اند. فصل ۸، «ادغام بازارها^(۱۹) و قدرت بازار در اتحادیه اروپا (محصول مورد بررسی: کره)»، با استفاده از تحلیلی تجربی، تجارت کره در اتحادیه اروپا را بررسی کرده، بدین مسئله نیز می‌پردازد که یافته‌های این بررسی را تا چه میزان می‌توان در مورد سایر محصولات سنتی کشاورزی به کار بست. آنچه در فصل ۹، «الگوی مصرف مواد غذایی در رومانی با توجه به موضوع ادغام در اتحادیه اروپا»، مهم قلمداد شده، ویژگی‌های غیرعادی^(۲۰) تقاضا برای مواد غذایی در بسیاری از کشورهای کمتر توسعه‌یافته اروپایی است. برای نمونه، مصرف مواد غذایی در نواحی روستایی رومانی مبتنی بر محصولات خانوارهای کشاورز است، محصولاتی با تنوع کم و چرخه فصلی و اتکا بر اقتصاد معیشتی. نکته عجیب موضوع اینجاست که در این کشور، اگرچه درآمدهای روستایی کمتر از درآمدهای شهری است، اما مصرف مواد غذایی در مناطق روستایی بیش از مناطق شهری است.

فصل ۱۰، «چگونه می‌توان شکل سنتی مصرف را دوباره برانگیخت؟»، در ادامه فصل گذشته، به کشور رومانی می‌پردازد و اینکه تولیدکنندگان سطح خرد در این کشور، با وجود قدرت مالی کم، ناگزیر از پذیرش شرایط و مقتضیات جدید هستند. در نظر نویسنده، بهترین انتخاب برای این تولیدکنندگان تمرکز بر تولید آن دسته از محصولات سنتی و ارگانیک [بدون استفاده از مواد شیمیایی] است که دارای ارزش افزوده‌اند. فصل ۱۱، «تصمیم‌گیری مصرف‌کنندگان با عطف توجه به محصولات غذایی

اُرگانیک»، بر اساس پیمایشی در هشت کشور اروپایی (اسپانیا، یونان، ایتالیا، انگلستان، آلمان، فنلاند، سوئد و دانمارک) و با نگاهی به طراحی بازارهای جهانی آینده، روشی برای بررسی سطح پذیرش انواع محصولات غذایی جدید از سوی مصرف‌کنندگان پیش می‌کشد. در این فصل، نویسنده چارچوبی برای فهم بهتر نگرش‌های مصرفی متفاوت در اروپای شمالی و جنوبی به دست می‌دهد.

بخش سوم، زیر عنوان «بازارهای غذایی سنتی از حیث تراکم^(۲۱) و یا بخش‌بخش بودن^(۲۲)»، دربردارنده چهار فصل است. فصل ۱۲، «تولید عسل به صورت محلی: صادرات یا رشد بومی؟»، به فرصت‌های محدود بازار تولید و تجارت عسل می‌پردازد. تقریباً همه دولت‌های عضو اتحادیه اروپا برای تأمین مصرف عسل در کشور به واردات اتکا دارند. عسل نمونه بارز نوآوری فنی در نظام سنتی تولید مواد غذایی است. در این فصل، بر اهمیت عقد قراردادهای بلندمدت با تولیدکنندگان خرده‌پا و تضمین فروش محصول آنها تأکید شده است. در فصل ۱۳، «پویایی‌های بازار و اصلاح سیاست‌ها در تولید روغن زیتون»، با استفاده از تحلیل SWOT (نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها^(۲۳))، تاریخچه‌ای اقتصادی از وضعیت این محصول در کنار پیش‌بینی تحولات آینده بازار آن ارائه می‌شود. در فصل ۱۴، «تولید کلان‌مقیاس و بخش‌بخش بودن بازار»، شواهدی از احیای نقش اجتماعی بازارهایی که به بخش‌های مختلف تقسیم شده‌اند، ارائه شده است. نویسندگان این فصل، در دو شکل نظری و تجربی، به بررسی وجود تنوع در ساختارهایی پرداخته‌اند که در حوزه‌های کشاورزی و بازارهای آن، کشاورزی شهری، و آنچه برچسب‌های غذایی منطقه‌ای^(۲۴) نامیده‌اند، دیده می‌شود. در فصل ۱۵، «تولید سنتی مواد غذایی، بخش‌های مختلف بازار، و توسعه روستایی پایدار»، موضوع یا چالشی که به بحث گذاشته شده عبارت است از آنکه: از سویی، فشارهای بازار و نوآوری‌های فناورانه حرکت فرایندهای تولیدی به سمت نوین‌سازی را می‌طلد و از سوی دیگر، الزامات و محدودیت‌های مرتبط با پایداری اجتماعی و زیست‌محیطی در اروپا رویکردهایی جدید و خلاقانه را ایجاب می‌کند.

در این کتاب، دیدگاهی جدید از بخش سنتی تولید مواد غذایی ارائه شده است، بخشی که هم دربردارنده دانش و اطلاعات ارزشمند و هم انتقال‌دهنده فرایندهای خلاقانه تولید در گذر زمان است. این فرایندها بر ساختاری ریشه‌دار از کسب و کارهای خردمقیاس متکی است که غالباً در یک محیط محلی جای گرفته‌اند. کمتر کتابی در حوزه توسعه روستایی می‌توان یافت که در فصول مختلف، به شکلی ویژه و جداگانه، به بررسی محصولاتی خاص پرداخته باشد، که البته از نقاط قوت این کتاب و عامل تفاوت آن با سایر کتاب‌های این حوزه همین نکته است.

کتاب «تولید سنتی مواد غذایی و توسعه روستایی پایدار: چالشی برای اروپا»، همچنین، بیش‌های اقتصادی سودمند در زمینه چالش‌های محلی و جهانی نظام‌های تولید و الزامات الگوهای مصرف فراهم می‌آورد. در واقع، این کتاب ناظر بر شکل‌دهی مجدد به سیاست‌های متداول کشاورزی است. هر فصل کتاب را می‌توان یک مقاله علمی با متنی نسبتاً روان دانست، مقالاتی که توسط نویسندگانی با تخصص‌های مختلف (اقتصاد کشاورزی، برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، علم و فناوری مواد غذایی، مدیریت و اقتصاد، آمار، بهداشت، توسعه کشاورزی، جغرافیا، علوم اجتماعی، اقتصادسنجی و دامپزشکی) به رشته تحریر درآمده است. نویسندگان کتاب شامل ۲۷ تن از مدرسان و پژوهشگران دانشگاهی از ملیت‌های گوناگون از جمله کشورهای رومانی، بلژیک، ترکیه، هلند، مکزیک، پرتغال، امریکا، ایتالیا، آلمان، اسپانیا، پرو، فرانسه، مجارستان و دانمارک است. این کتاب، به دلیل طرح مجموعه‌ای از مطالعات موردی از کشورهای مختلف، دارای یک رویکرد مقایسه‌ای جالب توجه است. استفاده از ۳۷ نمودار و تصویر و ۵۷ جدول در این کتاب، آن را از این حیث در وضعیتی بسیار مطلوب قرار داده است. در انتهای برخی از فصول کتاب، نشانی پایگاه‌های اینترنتی مرتبط با بحث آمده، که به فهم مباحث کمک می‌کند. تعداد و کیفیت منابع مورد استفاده در کتاب نیز در سطحی قابل قبول قرار دارد. البته کتاب «تولید سنتی مواد غذایی و توسعه روستایی پایدار: چالشی برای اروپا» اروپامحور و عمدتاً ناظر بر کشورهای توسعه‌یافته است؛ هرچند، با مطالعه آثاری از این دست، می‌توان از تجارب کشورهای

پیشرفته در حوزه توسعه روستایی با کمترین هزینه بهره‌مند شد. نکته پایانی اینکه ناگفته پیداست، در کنار تمامی ویژگی‌های مثبت و قابل استفاده موجود در کتاب‌های توسعه-ای غربی (و اساساً کتاب‌های توسعه‌ای)، لزومی به پذیرش بی‌چون‌وچرای تمامی مباحث آنها در شرایط جامعه ما نیست؛ و هر کجا که لازم است، باید با رویکرد علمی به نقد دیدگاه‌های مطرح شده در این آثار پرداخت و آنها را از هر جنبه‌ای که ضرورت دارد (اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، و مانند آن) به چالش کشید. بی‌تردید، گام اول در این زمینه ترجمه آثار پرشمار موجود در حوزه توسعه روستایی است.

مهدی ابراهیمی*

یادداشت‌ها

1. possibilities
2. rurality
3. world food system
4. meta-analytic investigation
5. multi-dimensional classification
6. factor analysis
7. territorial governance
8. virtual
9. synergy
10. cultural heritage
11. gastronomic tourism
12. cultural economics
13. traditional material factors
14. meat processing
15. drying
16. smoking
17. fermentation
18. salting
19. market integration
20. peculiarities

* کارشناس ارشد توسعه، دانشگاه تهران (mehdi16359@gmail.com).

21. mass
22. segmentation
23. strengths, weaknesses, opportunities, threats
24. regional food labels